

Василий Розанов

**ЕДНА НЕИЗДАДЕНА ПИЕСА НА ТОПСТОЙ
В изпълнение на Владимир Иванович
Немирович-Данченко**

... Изминаха вече няколко дни, откакто Владимир Иванович Немирович-Данченко¹ по време на една литературна сбирка у Н. В. Остен-Дризен² прочете новата комедия на граф Толстой "Труп"³. И затова нека читателят да не ми се сърди, ако предавам впечатленията си безцветно и вяло. Скоро след смъртта на писателя в печата се появиха съобщения за сюжета на тази комедия и си признавам, че колкото по-пикантен изглеждаше сюжетът, толкова по-малки бяха очакванията на публиката за самата комедия. Представете си, че на един човек му е било крайно необходимо да умре, той "на всяка цена" е трябвало да умре. Трябвало е да даде развод на жена си, за да встъпи тя във втори брак. За целта, според православния закон, самият той е трябвало да умре. Човекът искал да направи точно така – тоест наистина да се застреля; но в момента, когато посяга на живота си, един негов приятел му обяснява, че може да симулира смъртта си – и героят симулира удавяне: оставя след себе си "труп" – тоест оставя бельото и грехите си на брега на реката, а самият той с помощта на подсказалия му този ход негов приятел – пропаднал човек се скрива "в неизвестност". След няколко дни наистина бил открит "труп", а жена му, на която този труп бил показан вече в състояние на значително разложение, от уплаха и душевен смут, "предварително убедена", че това, разбира се, е "мъжът ѝ", тъй като той "все пак се е удавил" и грехите му са били намерени на брега на реката, а и тя вече го е "оплакала", дава показания, че това наистина е съпругът ѝ... Както това често се случва, голямата готовност, пълната "увереност" е изиграла ролята на факт; полицията и законът са получили "нужното удостоверение" и дали на мнимата вдовица право да се омъжи втори път. Всичко би могло да мине благополучно, ако случайно в една кръчма някакъв мошеник не бе научил за това. Върху този случай той решава да построи "шантажа" си и "разобличава" всичко

преди съда. Новото семейство, вече създадо и дете, е ужасено, защото "според закона" бракът му трябва да бъде разтрогнат. Следва съдебно дело – и тогава "мнимият труп" се превръща в "истински труп": героят се застрелва, тъй като не му остава никакъв друг начин "да спаси полужението" на новото семейство..

Да, това е странно. Но не мога да разбера каква повест, комедия или трагедия може да има тук? Това е "казус от старото делопроизводство", "отвратителна консistorска⁴ история" – тема за анекдотичен разказ на Горбунов⁵, а в никакъв случай не за литературното майсторство на Толстой. "Точно Толстой няма какво да прави тук – той, който е зает с велики нравствени теми, каквито разработва във "Възкресение" или "Властта на тъмнината". Представата ми за Толстой от последните години, дори от последните десетилетия, когато той постоянно се е "трудел", "грижел" и "поучавал", решително не ми даваше възможност да си представя, че в "Труп" ще има нещо интересно и занимателно..

"Анекдот, разказан от гений... Но това все пак ще напомня за разказите на Горбунов."

И аз, без големи "очаквания", седнах близо до вратата на залата ...

* * *

Комедията започва с кавга между тъщата, гъщеря ù, тоест – съпругата на "нещастния сюжет" – и втората ù гъщеря, девойка, тоест – belle-soeur⁶ на същия "сюжет". Скъриайки със зъби, тъщата властно и авторитетно настоява гъщеря ù да зареже този "негодник", който постоянно се мотаел някъде с циганки, който 1) "я мамел", 2) "имал любовници", 3) "пропилявал парите ù". – "Ти все още можеш да бъдеш щастлива – казва ù грижовната майка: – теб тайно и безнадежно те обича приятелят ти от детските ти години, едн-кой си "християнин, богаташ и предводител на дворянството"...⁷ Мога да объркам някои подробности и дреболии в тези определения, но не бъркам тона. Щом чух това, аз наострих уши и заслухтах като критик, предусетил великолепия сюжет още в завръзката. Дъщерята е отчаяна и крещи, че тя с никого няма да замени "своя Федя", че го "обича". Че макар той и да е "безнравствен", но пък от друга страна притежава някакви ценни душевни ка-

чества, че той е по-възвишен и по-чист от всички съпрузи и мъже, които "не развратничат"... На нейна страна е и "belle soeur", девойката. Когато влиза християнинът и предводител на дворянството, предполагаемият "bon sujet"⁸ за нейната сестра, която го води в спалнята при болното си дете, девойката негодуващо и ревниво крещи на сестра си:

– И какво от това, че той ти е "приятел от детските години"! Ти можеш да разговаряш с него, можеше да му изнесеш детето тук, а не да го водиш в спалнята си, където има право да влиза само съпругът ти.

Аз моментално почувствах онази работа над "кръвните връзки", над тайните на "роднинството" и неуловимите роднински нишки, в която Толстой няма равен нему съперник в световната литература... Кои не е наблюдавал, кои не знае как девойките и "belle soeur" страстно се привръзват към семейството на омъжената си сестра – не лично към сестра си, а именно към *децата*⁹ ѝ, към *съпруга* ѝ, изпитвайки страстно желание да ги пазят, защитават, ревнуват... В това има нещо общо с "евнуха", тъй като такива девойки престават да търсят възможност да се омъжат и да създадат *свое, собствено* семейство, като изцяло се посвещават "на щастието на сестра си"... А всъщност без дори самите те да разбират това свое чувство, те обичат своя "beau-frère"¹⁰, но го обичат с някакъв "кубичен корен на любовта" – без страст, без ни най-малко влечение за близост, без мисъл за него и страхувайки се от него, обаче го обичат романтично и чувствено, фатално и съдбовно, тъй като, независимо от волята им, а по-точно – благодарение на това – и тяхната чувственост "детонира" заедно с кръвта на омъжената им сестра, именно като на сестра, именно защото онази им е сестра, а не някаква чужда жена. Тази "отразена любов" или "втора любов", както вече се изразих – "любов-кубичен корен" – се нарича "роднинска любов", "родствена любов"; и точно тя свързва наличното живо "генеалогично дърво" в топъл, трептящ от чувства, здраво свързан в едно цяло "роднински кръг", "роден дом", "родов дом"... Тази взаимовръзка се удебелява, изтънява, охлаждава, затопля се; но именно нейната *същност* е *същността* на роднинството. Без нея, без спасителното вълшебство на тази особена чувственост човечеството би се разделило на "индивиди" и "двойки", но не на нещо повече от "двойки"...

У Толстой ролята на тези "belles-soeurs" не е описана никъде: в неговия обширен *рисунок* на семейството и в *разясняването* му за семейството тази гледна точка е пропусната. В новата пиеса четката му на художник е толкова ярка, че слушайки, по едно време аз си помислих: не рисува ли той случай, когато сестрата се влюбва формално и вече явно в съпруга на сестра си, без да се прикрива с "кубичен корен"? Както се знае, така се случва, понякога нещата стигат и дотам. Но Толстой не е обрисувал това – той е обрисувал нормалното чувство, нормалното отношение на девойката "към щастието на омъжената ѝ сестра", но го е обрисувал с толкова точни и разясняващи шрихи, че се появи възможност преди да изслушаме цялата пиеса да възприемем тази "радост заради щастието на сестра ѝ" за нейно собствено чувство.

– Нима можеш да замениш Федея с някой друг? – казва девойката на сестра си. – Нима някъде има друг такъв мъж като Федея? Неговата душа... Но чия душа може да се сравни с неговата? Дори да го беше загушила, е невъзможно да обикнеш някого след него.

Тук се съдържа онова обаяние и онази нежност, които вече са почти любов; не достига само плам, страст, огън. Не достига грубото, физическото.

Виждаме светлината, не виждаме звездите. Усещаме аромата на цветето, но не забелязваме самото цвете.

* * *

... Но и всичко в пиесата е ново! Кой е този "Федея"? Обичат го две толкова прекрасни жени, а той е "пропагнал човек" и освен това "изневерява на жена си", "намира си любовници", заради което Толстой винаги много се е сърдел и е рисувал такива мъже черни като дявола – освен единствено Стива Облонски, който някак си почти случайно се е оказал "не черен". Но Стива Облонски, братът на Ана Каренина, има кротка душа; той живее с усещанията си, без мисъл; можем да пошепнем на ухото на читателя, че той е малко глуповат, макар че Толстой никъде не казва това и дори не го рисува *така*. Но в това се състои гениалността на неговите деликатни краски: Облонски е просто лекомислен, безгрижен, много мил и приятен – на всички, дори и на жена си, а ѝ изневерява

между другото, поради това, че той изобщо си живее така, “както расте на света Божията трева”... Обаче “да си трева” е много малко и съвсем не е умно за човека. Такава е системата от изводите, върху която ние основахме своето “подсказване” за читателя...

Във второ действие Федя е “някъде при циганите” – в хотел, табор или катун – и “лежи по очи на дивана”. Дали е пиян или трезвен – не може да се разбере. В никакъв случай не е “трезвен”, но още по-малко е и “пиян”... Той е “някъде по средата”... И изобщо около него “се носят мъгли” и той изцяло е “в мъгла”. А същността е точно в това, че той бленува. Той е бленуващ човек, мечтател по рождение. Колко добре е това – “лежи по очи”. Той би бил страшно виновен пред жена си, ако се беше разхождал из стаята, беше оглеждал циганките, беше танцувал с тях – но той “лежи по очи” и затова е напълно невинен не само пред жена си, но и пред цялото общество. Не, това не е Стива Облонски, който би се перчел като петел, би сновал насам-натам, би мляскал, би целувал циганките. “Федя” е дори целомъдрен; “belle-soeur” не е грешала, викайки, че той е по-добър от другите мъже. Федя е тук, сред циганите, защото тук “му е хубаво”. А защо “му е хубаво” – това той не може да обясни, защото не е логик. Той само казва, без да извърща лице към светлината:

– Онази песен изпейте, онази... “погребалната”. Онази, дето Маня я пях вчера; наричам я “погребална”, защото когато умра не ми трябва никакво погребение, не ми трябва нищо – само Маня да изпее над трупа ми тази песен. И нищо повече.

Поет и сънуващ сънища... Той не само не е като “ситичкият” Стива, който все пак се стреми към добра заплата и хубава длъжност, той не е и като нас – общо взето буржоа и собственици... По някакво чудо Федя е пренесен от знойните пустини на Арабия във влажната Русия, но е запазил спомена или – по-точно – тъгата по онези горещи сънища. Та нали Алексей Толстой е казал и за циганите:

От Индивидуална.

и т. н., и т. н. “до нас е стигнал вашият напев”. Пушкин, както и Федя, е изчезвал при циганите за цели дни и седмици... Но Толстой никога не е изобразявал това: филантроп, педагог и моралист той е избягвал подобни “mouvais sujets”.¹¹ “Труп” явно е пиеса, която е избликлала от съзнанието

на автора противно на желанията му, въпреки всичките му “планове за живота”, “предначертания на цивилизацията” – и той (така си мисля) затова и не е искал да я публикува, защото тя е много силна, страшно убедителна и същевременно подгонва из основи всичките му “планове” и “подобрения”...

Ами опитайте се да “направите по-добър” този Фегя; а пък аз, току-що изслушал пиесата, без още сам да съм я прочел или да съм я гледал в театъра, връщайки се към къщи, си повтарях: “Фегя! Какъв златен човек си ти! Уж ти “пропадаш”, а всички ние, “не пропадащите” не струваме колкото малкия ти пръст”.

... Е, харесала му девойката – оженил се за нея. Така станал “бракът” му – безкористен и чист (всички ли ние се женим така?). Но всъщност Фегя е вечен ерген, вечен бекяр, без особено влечение към жените, макар че също така и съвсем не проявява въздържание спрямо тях: той е мъж и на всички, и ничий. Може и никоя да не обича, може и да не “живее” с никоя, а може и да обича едновременно много от тях и също така да “живее” с много от тях. За него жената не е най-важното нещо, и дори не е “кой знае какво” в каквото и да било смисъл. Той изобщо не е чувствен. Съвсем леко, с най-фини шрихи можем да допълним, че той изобщо не е “съпруг”, и не е и “любовник”, а е някакъв ... скитник, рицар, “безпътен човек”. Един Бог знае какъв е той; може би е поет – и най-вероятно е поет, макар и без литература и публикации; и може би е монах, но вместо “надгробния плач” е обикнал *тъжната циганска песен на “ето тази Маня”*... “Тази Маня” също се влюбва в него, избягвайки от табора, от баща си и майка си... Тя върви след него по кръчмите, където той пропада “стъпало по стъпало”, а той също кой знае защо не я обича. Тоест той я гали, говори ѝ хубави думи, но кой знае защо не я обича физически или пък не търси физическа връзка с нея – това Толстой не го е изобразил; а пък и Маня определено му изрича мъката си: “защо *ти* не ме обичаш, не ме искаш, а *аз* толкова те искам, толкова те обикнах?”

Очарованият образ на Фегя (и какво мило име, едно от най-руските сред руските имена) привлича всички, освен съобразителната му и пресметлива тъща, която вижда, че той не е “подходяща партия” за гъщеря ѝ... Но и belle-soeur, и жена му, а най-сетне и “приятелят от детинството”, почти вицегубернатор, изоставяйки всичко, забравяйки

всичко, го измъкват "от циганите"... За кратко и безнадежно! Федея казва: "Какъв съпруг съм аз". И, насочвайки погледа си към "приятеля от детинството", казва: "Ето, той е съпругът". И жена му, а особено belle-soeur казват, че те "не искат и да чуят за това", че "ще го обичат такъв, какъвто е, и винаги всичко ще му прощават". Но с остатъците от волята и съзнанието си той твърдо решава, че това няма да стане, не трябва да стане; че край него семейството му загива, както и че той изобщо трябва да бъде "сам". Всъщност това е дълбока мисъл и на аскет, и на пропагнал човек. Ах, да можеше да се напипа още един момент: защо едни от аскетите стават "светци", а други – "пропагнали хора". Това съвсем не е толкова проста работа, както изглежда..

И ето го Федея в отделно сепаре – с циганката и пистолета. Случайно се появява вече напълно пияният му приятел, който му казва, че може: 1) да живее и 2) да уреди брака на жена си. За целта трябва "да се заграска" от списъка на живите, а "да се заграска" съвсем не е същото, каквото е "да умре". И се случва всичко онова, което накратко разказахме по-горе.

В сцената на съда има много общи неща с онези, които намираме във "Възкресение", но са изразени по-добре, по-възвишено, по-принципно. Струва ми се, че романът "Възкресение" е бил написан след "Труп" и там в критиките срещу съда има много или случайни, или твърде "ангажирани с темата" и "преднамерени" моменти. Целият "Труп" се развива по-естествено: тук няма "лъжец" адвокат и "прозяващ се" прокурор, тук присъства законът – при това църковният и християнският закон – за развода. Законът "изисква" единият съпруг да е починал, за да може друг мъж да встъпи в правата на съпруг. Тоест той не "изисква" това, а го поставя като "условие за допустимостта на развода", но на практика и в действителност излиза така, че той всъщност "изисква смърт". Трябва да отбележим, че самият Толстой още във "Война и мир", когато става въпрос за развода на Елен и Пиер, се изказва с ярка насмешка за грижите на един католически абат, който съблазнява Елен да си промени вярата, обещавайки ѝ, че в такъв случай "светейшият папа ще обяви православия брак за несъществуващ и ще даде на Елен възможност да се омъжи за друг". "Той, този безсрамен и хитър абат, казваше на тази глупава и развратна Елен, че тя още при жив мъж може да се омъжи за друг." И както в този случай, така и винаги по-късно Толстой смята, че разводът просто не може да съществува, че той е нещо невъзможно – до такава степен той е обратителен за неговото "хрис-

тиянско чувство". Учудващо е това, че в "Труп", който, повтарям, изцяло се развива дълбоко натуралистично, Толстой е бил принуден от самите събития и от самия живот да изрече толкова ярки, толкова убедителни и не търпящи възражение думи *в полза на развода*, каквито абсолютно на никого от писателите не се е удало да изрече. Тази пиеса непременно трябва да изиграе голяма роля и в теорията, и в практиката на развода. Тук против развода – и уж от гледна точка на "своите християнски чувства", а всъщност поради абсолютното си бездушие – се изказва само една гребнава клокарка, едва ли не майката на вицегубернатора. И Толстой е придал на думите ѝ просто комичен оттенък. Наистина, само лицемерно е можело да се каже, че "християнското целомъдрие не допуска разтрозване на брака със съпруга", който обича точно толкова, колкото жена си, и всяка циганка. Освен нея – тази клокарка и лицемерка – всички с ясно съзнание разбират, че именно по закона на целомъдрието болният брак непременно трябва да бъде разтрогнат и да бъде заменен от нов – нормален и здрав. Но Толстой с изключително дълбокото си чувство на художник е показал, че в този случай, както, разбира се, и в много други, подобни на него, абсолютно никой не е виновен, никой не е безнравствен, включително и съпругът, тъй като той наистина се е оженил по истинска любов към жена си, тогава неговата годеница, а сега също така "обича" всяка циганка, и то пак с истинска любов, а едновременно с това продължава да обича, уважава и дълбоко и вярно да цени и жена си. Монах, аскет и пропагнал човек, а всъщност – винаги и на всички "годеник", и никога и ничий "съпруг". Природа и закон. Федя, "уреждайки омъжването на жена си за друг мъж" (какво на пръв поглед страшно съчетание на думи!), всъщност постъпва като дълбоко вярващ християнин, доколкото самото християнство съвпада със справедливото и прекрасното в природата на човека. "Аз не съм достоен за теб: с мен ти никога няма да бъдеш щастлива, а аз не мога да се променя. Вземи си друг мъж"... "А тъй като законът изисква преди това първият съпруг да е умрял – то аз умирам." Ето наистина къде той е "понесъл върху раменете си бремето на приятеля си, на жена си"; ето какво означава "да пожертваш душата и живота си за ближния." И това наистина се случва; сред нас, сред руснаците това се случва – дават жените си на друг! Когато слушах четенето на г-н Немирович-Данченко, през цялото време си мислех: Боже, колко *руска* е тази пиеса, колко

неразбираема и загадъчна ще бъде тя на Запад. А всъщност без тези пориви на душата или нещо подобно руснакът изобщо не може да бъде разбран." Не е възможно да бъдат разбрани руската светост, руския праведен човек. Тъй като Федя, освен мечтател и пропагнал тип, е също така и праведен човек; галеч, "в мъглявината", той е Божи човек. Точно в този момент на човечност и истина изведнъж го притиска законът: "Вие сте симулирали самоубийство!" Адвокатът пояснява, че заради това "би трябвало да бъдете изпратен на каторга, но съдебните заседатели ще ви оправдаят." А на смутения въпрос на "пропагналия тип": "А какво ще стане?" – адвокатът продължава да му обяснява и да го успокоява: "Няма да отидете на каторга. Е, а бракът, тоест, вторият брак, разбира се, ще бъде признат за недействителен и тя пак ще бъде ваша жена, а вие – неин мъж"... А че той е "симулирал" самоубийство не от каприз, не като детска игра, че той не може "пак да стане неин мъж", защото вече окончателно се е отдал на гуляи, пропилил се е и изобщо е станал "невъзможен", а пък и жена му вече е родила дете от втория си мъж – това изобщо не минава през ума на адвоката, тъй като то не е обект на някаква практика, а и поради това, че от тази поредица въпроси не се интересува нито законът, нито пък се е "поинтересувала" и църквата... Основавайки се на закона, всички "са рязали живо месо" – така, както се реже копrienен плат в магазина. Тогава съпругът, който все още обичал жена си, който уважавал и втория ѝ мъж (Толстой е показал това с низкия поклон на Федя, когато двамата, в качеството си на "обвиняеми" минавали покрай него в съдебната зала), се застрелял "в изпълнение на изискванията на закона." – "Сега вие сте свободни и щастливи" – задавайки се от предсмъртни хрипове изрича последните си думи той.

Какъв ужас!

Каква истина!

Какво впечатление!

Милият Федя: всички оправдал, на всички простил, всичко "изкупил" със смъртта си.

Тази пиеса е много по-хубава от "Властта на тъмнината" и "Плодовете на просвещението".

1911 г.

БЕЛЕЖКИ

¹ Немирович-Данченко, Владимир Иванович (1858 – 1943) – руски режисьор и театрален геец. – Бел. прев.

² Остен-Дризен, Николай Василевич (1868 – 1935) – руски театрален геец и историк на театъра, барон. Цензор на граматични съчинения при Главното управление по въпросите на печата. Редактор на “Ежегодник на императорските театри”. – Бел. прев.

³ Става въпрос за пиесата “Живият труп”, която е публикувана през 1911 година, вече след смъртта на Л. Н. Толстой. През същата година е поставена на сцената на Московския Художествен театър. – Бел. прев.

⁴ Конситорска – от консистория: в царска Русия – учреждение с църковно-административни и съдебни функции. – Бел. прев.

⁵ Горбунов, Иван Фьодорович (1831 – 1895) – руски писател, актьор, автор и изпълнител на устни разкази. – Бел. прев.

⁶ *belle-soeur* – балдъза (фр.). – Бел. прев.

⁷ Предводител на дворянството – представител на дворянството в царска Русия, избран от околийското или губернското дворянско събрание и защитаващ съсловните интереси на дворянството. – Бел. прев.

⁸ *bon sujet* – добра партия, достоен човек (фр.). – Бел. прев.

⁹ Навсякъде в статията курсивът е на В. Розанов. – Бел. прев.

¹⁰ *beau-frère* – мъж на сестрата, зет (фр.). – Бел. прев.

¹¹ *mouvais sujets* – долни хора (фр.). – Бел. прев.